

Ἑλληνικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐδέχθησαν ἀπὸ σᾶς, καὶ διαιωνίζουσι τὸ ἀπὸ αἰώνων δημιουργηθὲν ὁδηγητήριον τῆς ἀνθρωπότητος φῶς. Ἀκόμη καὶ εἰς τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς καὶ εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικὴν οἱ ἀπόδημοι ἀναφέρουσι μὲθ' ὑπερηφανείας τὰς διαλέξεις σας.

Ἡ ἐν τῇ ξένῃ ὁμως ἐπίζηλος θέσις τοῦ Ἑλληνος ἐπιστήμονος ἀπαιτεῖ καὶ μόχθους καὶ στερησεις καὶ ψυχικὴν ἐγκατέρευσην. Τὸ ὅτι εἰς τὰ ὄμματα ξένων αὐτὸς ἀντιπροσωπεύει τὴν ἔνδοξον πατρίδα του, ἀποτελεῖ βάρος δυσβάστακτον. Πρὸς τούτοις πόσας φορὰς μόνος μακρὰν τῆς θαλπωρῆς συγγενῶν καὶ φίλων ὁ ἐν τῇ ξένῃ ἐπιστήμων ἀτενίζει μὲ πόνον καὶ λαχτάραν τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, πάντοτε προσβλέπων πρὸς τὰ ἅγια τῆς πατρίδος χῶματα. Οἱ ἀθάνατοι στίχοι τοῦ Ὀμήρου «ἰέμενος καὶ καπνὸν ἀποθρόσκοντα νοῆσαι | ἧς γαίης θανέειν ἰμείρεται» δὲν περιέγραψαν μόνον τὸν ἰοσταλγὸν Ὀδυσσεά. Περιγράφουσι πλήρως καὶ τοὺς ἐν τῇ ξένῃ ἐπιστήμονας, τοὺς ἐν τῇ ξένῃ ραφωδοὺς τῆς δόξης τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Εἰς τούτων, ραφωδὸς ἐπιφανής, ὑπήρξατε, φίλε συνάδελφε, καὶ τώρα μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Ὑψίστου ἐπεστρέψατε εἰς τὴν ἀγαπητὴν Πατρίδα ἀκμαῖος καὶ ἐνθουσιώδης, διὰ τὴν ὑπερηστήσετε καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ νέου ὑψηλοῦ σας θύκον.

Ἀγαπητὴ Συνάδελφε,

Χαίρω ἐκ βάθους ψυχῆς διὰ τὴν εἴσοδόν σας εἰς τὸ ἀνώτατον τοῦτο ἴδρυμα τῆς Πατρίδος. Χαίρω ἐκ βάθους ψυχῆς, διότι εἰς ἐμὲ ἔλαχεν ὁ εὐδαίμωνος κληρὸς νὰ σᾶς καλωσορίσω σήμερον. Καταλαμβάνετε μίαν ἀπὸ τὰς λαμπρὰς ἑδρας τοῦ Σώματος, τὴν ἑδραν τῶν κλασσικῶν γραμμάτων, γραμμάτων τὰ ὁποῖα διήνοιξαν τοὺς πνευματικὸς ὀρίζοντας τῆς ἀνθρωπότητος, γραμμάτων τὰ ὁποῖα κατὰ κακὴν μοῖραν σήμερον χειμάζονται δεινῶς. Οἱ συνάδελφοί σας εἴμεθα πεπεισμένοι ὅτι θὰ λαμπρύνετε καὶ τὴν ἑδραν αὐτήν, ὅτι θὰ ἀποβῆτε τὸ ἡγετικὸν στέλεχος μιᾶς παγκοσμίου σταυροφορίας, ἣ ὁποία θὰ ἐπαναφέρῃ τὴν παραπαίουσαν ἀνθρωπότητα εἰς τὴν παγὰν λαλέουσαν, εἰς τὴν ἀέναον πηγὴν γνώσεως καὶ ἰδεωδῶν τὴν δημιουργηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων.

Κύριε Συνάδελφε, Καλῶς νὰ ὀρίσετε.

ΤΟ ΗΡΩΙΚΟΝ ΙΔΑΝΙΚΟΝ ΕΙΣ ΤΑ ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΗ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΡΥΠΙΑΝΗ

Κύριε Πρόεδρε,

Ἐπιθυμῶ νὰ ἐκφράσω πρῶτον τὰς θερμὰς εὐχαριστίας μου πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηναίων διὰ τὴν τιμὴν τὴν ὁποίαν μοῦ ἔκαμε ἐκλέξασά με τακτικὸν μέλος εἰς

τὴν ἔδραν τῆς κλασσικῆς φιλολογίας, καθὼς καὶ πρὸς ὑμᾶς, Κύριε Πρόεδρε τῆς Ἀκαδημίας, καὶ ὑμᾶς, Κύριε συνάδελφε, διὰ τοὺς φιλόφρονας λόγους σας.

Δεύτερον, καθήκόν μου εἶναι, καὶ τὸ ἐκτελῶ εὐχαρίστως, γὰρ μνημονεύσω εὐφρόνως τοὺς προκατόχους μου εἰς τὴν ἔδραν, τὴν ὁποίαν καταλαμβάνω, Σίμον Μενάρδον, Ἰωάννην Καλλιτσονάκη, Χαρίτωνα Χαριτωνίδην καὶ Ἰωάννην Σταματάκον, διὰ τὰς πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην ὑπηρεσίας των.

Τέλος, φόρος τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης πρέπει γὰρ πληρωθῆ ἕκ μέρους μου πρὸς τοὺς γονεῖς μου, οἱ ὅποιοι μὲ ἐγέννησαν καὶ μὲ ἀνέθρεψαν Ἑλληνα — καὶ μεγαλύτερα εὐτυχία τούτου δὲν ὑπάρχει — καὶ πρὸς τοὺς διδασκάλους μου, οἱ ὅποιοι μὲ ὑπομονὴν καὶ αὐτοθυσίαν μὲ ὠδήγησαν εἰς τὸν τραχὺν δρόμον τῆς μαθήσεως. Καὶ αὐτοὶ ἦσαν πολλοί, διδάσκαλοι τῶν σχολείων τῆς Χίου καὶ τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν, Βερολίνου, Μονάχου καὶ Ὁξφόρδης.

Τὸ θέμα τῆς σημερινῆς μου ὁμιλίας εἶναι τὸ ἡρωικὸν ἰδανικὸν εἰς τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη, τὸ ὁποῖον βαθύτατα ἐπηρέασε ὄχι μόνον τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, ἀλλὰ καὶ τὴν ὅλην Ἑλληνικὴν ἱστορίαν. Πρὶν ὅμως ἔλθω εἰς τοῦτο, ὀφείλω κατὰ τὴν παράδοσιν γὰρ ὁμιλήσω διὰ βραχέων περὶ τῶν κλασσικῶν σπουδῶν ἐν γένει, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ὁποίων ἡ Ἀκαδημία μὲ ἔταξε.

Δὲν θὰ ἐπαναλάβω σήμερον ὅλα τὰ γνωστὰ καὶ ἀναμφίβολα προτερήματα τῶν κλασσικῶν γραμμάτων, τὰ κατ' ἐξοχὴν προάγοντα τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας, τὴν καλλιέργειαν τῆς φαντασίας, τὴν ἐμπέδωσιν ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ τὸν ἐκλεπτυσμὸν τοῦ γούστου, τὴν αἰσθητικὴν μόρφωσιν τοῦ ἀτόμου, τὴν τόσον ἀναγκαίαν εἰς τὴν ἐποχὴν μας.

Θὰ στραφῶ πρὸς ἄλλο, καὶ δυστυχῶς λίαν δυσάρεστον ζήτημα, τὴν συνεχῶς κλονιζομένην θέσιν τῶν κλασσικῶν σπουδῶν εἰς τὰ σχολεῖα καὶ τὰ Πανεπιστήμια τοῦ Δυτικῆς Κόσμου καὶ κατ' ἀντιανάκλασιν καὶ εἰς τὴν παιδείαν τοῦ τόπου μας. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι, παρὰ τοὺς πολλοὺς συμβατικὸς ἐγκωμιαστικὸς λόγους, μετὰ τὸν Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον ἡ καλλιέργεια τῶν κλασσικῶν γραμμάτων εἰς τὴν Δύσιν ἔχει σημαντικῶς μειωθῆ καὶ πολλάκις ἀκούεται καὶ ἔντονος πολεμικὴ κατὰ τῆς προνομιούχου θέσεως, τὴν ὁποίαν κατεῖχον τὸν 19ον καὶ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ 20οῦ αἰῶνος εἰς τὰ Ἐθνωπαϊκὰ ἐκπαιδευτικὰ συστήματα.

Ἡ πρόοδος καὶ ἡ ἀναντίρρητος σημασία τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, ἡ μελέτη καὶ ἡ καλλιέργεια τῶν μεγάλων νεωτέρων λογοτεχνιῶν, καθὼς καὶ ἡ ὁμολογουμένη δυσκολία τὴν ὁποίαν δοκιμάζει ὁ μελετητὴς τῶν δύο κλασσικῶν γλωσσῶν — ἄνευ τῆς γνώσεως τῶν ὁποίων ἡ οὐσία τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ δὲν συλλαμβάνεται — εἶναι αἱ κύρια αἰτίαι τοῦ φαινομένου τούτου.

Εἰς τὰ τριάντα χρόνια, κατὰ τὰ ὁποῖα ἔζησα καὶ ἐδίδαξα εἰς τὸ ἐξωτερικόν, μὲ πραγματικὴν λύπην παρηκολούθησα τὴν προϊούσαν αὐτὴν πτώσιν τῶν κλασσικῶν γραμμάτων καὶ τὴν ἐμμονὴν πολλῶν ἐκπαιδευτικῶν ἐπὶ τῆς κατ' οὐσίαν ἀνυπάρκτου ἀντιθέσεως μεταξὺ Θετικῶν Ἐπιστημῶν καὶ Ἀθροωπιστικῶν Σπουδῶν. Διότι, προϊόντα καὶ αἱ δύο τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, εἶναι ἀναμφιβόλως σύμμαχοι, κοινὸν ἔργον ἔχουσαι τὴν δημιουργίαν «κόσμου», «τάξεως» ἐκ τοῦ χάους.

Θὰ σᾶς δώσω δύο χαρακτηριστικὰ παραδείγματα, τὰ ὁποῖα φανερώνουν τὴν ἐπικίνδυνον τροπὴν τῶν πραγμάτων.

Πρῶτον, ὅτι εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ὁξφόρδης, τὸν παλαιὸν αὐτὸν προμαχῶνα τῶν κλασσικῶν γραμμάτων, φοιτηταὶ γίνονται σήμερον δεκτοὶ διὰ τὰ σπουδάσον κλασσικὴν φιλολογίαν χωρὶς νὰ γνωρίζουν οὔτε ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ οὔτε Λατινικά, πρᾶγμα τελείως ἀπαράδεκτον πρὸ τεσσάρων ἀκόμη ἐτῶν, καὶ δεύτερον ὅτι εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως τῆς Αὐστρίας, διὰ τὰ διδαχθῶν σήμερον ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ, πρέπει νὰ συγκεντρωθοῦν πέντε τοῦλάχιστον μαθηταὶ καὶ νὰ τὸ ζητήσουν, καὶ κατὰ κανόνα πέντε μαθηταὶ δὲν εὐρίσκονται πλέον. Ἀνάλογος μείωσις τοῦ ἐνδιαφέροντος παρουσιάζεται καὶ εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Δυτικῆς Γερμανίας, καὶ ἂς μὴ ὀμιλήσωμεν διὰ τὰ σχολεῖα καὶ τὰ Πανεπιστήμια τῆς Ἀνατολικῆς Γερμανίας, τῆς Πολωνίας, τῆς Τσεχοσλοβακίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας, ὅπου ἄλλοτε τὰ κλασσικὰ γράμματα ἔθαλλον.

Ἡ ροπὴ αὕτη τῶν πραγμάτων θέτει βαρυστάτην εὐθύνην ἐπὶ τῶν ὁμῶν ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι τώρα καλούμεθα νὰ πρωταγωνιστήσωμεν εἰς τὴν ἐπιβίωσιν τῶν κλασσικῶν σπουδῶν, τῶν ὁποίων ἡ Ἑλληνικὴ πλευρὰ εἶναι καὶ ἡ λαμπροτέρα φάσις τῆς τρισχιλιετοῦς μας πνευματικῆς παραδόσεως.

Καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο θὰ πρέπει ἴσως νὰ τονισθῇ ὅτι τὰ ἔθνη δὲν μανθάνουν τὰ κλασσικὰ τῶν γράμματα εἰς τὰ Πανεπιστήμια, ἀλλὰ εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Εἰς τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς τῶν Πανεπιστημίων — καὶ δὲν ὀμιλῶ μόνον διὰ τὰ Ἑλληνικὰ πανεπιστήμια — μία μικρὰ μειονότης τοῦ ἔθνους φοιτᾷ καὶ ἐκεῖ κατὰ βάσιν ἀσκεῖται μὲ μέθοδον κατάλληλον διὰ μέλλοντας ἐρευνητάς, καὶ ὄχι διὰ μέλλοντας διδασκάλους, τὰ σπουδαιότατα αὐτὰ ἔθνικα στελέχη, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ διδάξουν ὡς κήρυγμα, μὲ ἐνθουσιασμὸν τὰ κλασσικὰ κείμενα καὶ νὰ τὰ καταστήσουν μέρος τῆς ἔθνικῆς μας ζωῆς.

Δικαιότατα τονίζουσιν οἱ Ἀγγλοὶ ὅτι ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος διὰ τὴν ἐπιβίωσιν τῶν κλασσικῶν γραμμάτων προέρχεται ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴν σημασίαν, ἡ ὁποία δίδεται κατὰ τὰς πανεπιστημιακὰς σπουδὰς εἰς τὴν τεχνικὴν τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν κειμένων, καὶ ὅτι αὕτη συγχρότατα διδάσκεται ἀπὸ ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι οὐδὲν

ἐμαθον ἀπὸ τὰ διδάγματα τῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα μὲ τόσῃ ἐπιμέλειαν προσπαθοῦν νὰ ἀποκαταστήσουν. Ἀνάλογον στείρον σχολαστικισμόν συναντῶμεν καὶ εἰς τὴν μετάφρασιν, τὴν ἐρμηνείαν καὶ τὸν σχολιασμόν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, τὴν *damnosam* αὐτὴν *hereditatem*, ὅπως τὴν ἀποκαλοῦν οἱ Ἄγγλοι, τῆς λαμπρᾶς ἐργασίας τῶν μεγάλων Γερμανῶν φιλολόγων τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ παρόντος αἰῶνος.

Ἐὰν ἡ κλασσικὴ μας κληρονομία πρόκειται νὰ καλλιεργηθῆ ὡς ζωντανὸν Ἑλληνικὸν στοιχεῖον, ὡς μέρος τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς — ὅπως πρέπει — τὴν προσοχὴν μας ὀφείλομεν νὰ στρέψωμεν πρὸς τὰ σχολεῖα. Χρειαζόμεθα τοὺς καταλλήλους παρεσκευασμένους διδασκάλους, ἄνδρας καὶ γυναῖκας, μὲ πίστιν καὶ ἐνθουσιασμόν διὰ τὸ ἔργον των, χρειαζόμεθα νέα προγράμματα, νέα βιβλία, νέας μεθόδους καὶ νέας δοκίμους μεταφράσεις. Καὶ πρὸς τὸ σπουδαιότατον τοῦτο ζήτημα πρέπει ἡ Ἑλληνικὴ πολιτεία σοβαρῶς νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν της. Ἄλλως θὰ περιέλθουν καὶ ἐδῶ τὰ κλασσικὰ γράμματα εἰς χεῖρας ὀλίγων μόνον εἰδικῶν καὶ ὀλίγων ἐνθουσιωδῶν, ἀλλ' ἀκαθοδηγῶν ἐρασιτεχνῶν.

Καὶ εἶναι φυσικὸν ἐν ὄψει τῶν λεχθέντων νὰ ἐρωτηθῶ, πῶς ἀντικρῶζω τὴν ἀποστολὴν τοῦ κλασσικοῦ φιλολόγου σήμερον εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν. Ποῖον τὸ ἔργον του; Τὴν ἀποστολὴν του βλέπω διπλῆν. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ἔχει βεβαίως τὴν ὑποχρέωσιν νὰ καλλιεργῇ καὶ νὰ προάγῃ τὴν φιλολογικὴν ἔρευναν πρὸς ὄφελος τῆς καθόλου ἐπιστήμης καὶ νὰ συμμετέχῃ ἐνεργῶς εἰς τὸ ὄλον ἐπιστημονικὸν ἔργον τῆς Ἀκαδημίας καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ βαρύτερον καθῆκον νὰ βοηθήσῃ τὸ ἔθνος ὡς σύνολον νὰ γνωρίσῃ μὲ τρόπον ἐκσυγχρονισμένον καὶ δημιουργικὸν τοὺς μεγάλους ἀρχαίους του συγγραφεῖς, τὸ λαμπρότερον μέρος τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς φιλολογίας.

Σημαντικὸν μέσον πρὸς τοῦτο εἶναι ἡ προαγωγὴ κατὰ τρόπον πρακτικὸν καὶ ρεαλιστικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀκαδημίας, δηλαδὴ τῆς σειρᾶς τῶν ἐκδόσεων τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων τῶν γινομένων ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Καὶ ἀναφερόμενος εἰς αὐτήν, νομίζω ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον νὰ συνειδητοποιήσωμεν τὸ γεγονός, ὅτι τὰ κείμενα ὄλων τῶν μεγάλων κλασσικῶν συγγραφέων ἔχουν πλέον ἱκανῶς ἀποκατασταθῆ, καὶ ὅτι νέαι κριτικαὶ ἐκδόσεις — ἐν τῇ κυριολεξίᾳ τοῦ ὅρου — δὲν εἶναι ἀπαραίτητοι, διότι δὲν πρόκειται νὰ ἀλλάξουν σχεδὸν κατ' οὐδὲν τὴν γενικὴν των εἰκόνα.

Ὅλαι αἱ μνημειώδεις μεταπολεμικαὶ κριτικαὶ ἐκδόσεις ἀρχαίων συγγραφέων, ὡς ἡ τοῦ Αἰσχύλου ὑπὸ τοῦ Page, ἡ τοῦ Θεοκρίτου ὑπὸ τοῦ Gow ἢ ἡ τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου ὑπὸ τοῦ Fränkel, ἐλαχίστας νέας διορθώσεις τοῦ κειμένου προτείνουν καὶ αὐταὶ παραμένουν ἀμφίβολοι διορθώσεις ἀμφιβόλων χωρίων. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον χρειαζόμεθα εἶναι τὰ κείμενα ὡς ἔχουν ἀρτίως ἤδη ἐκδοθῆ (κατὰ τὰς ἀρίστας

βεβαίως ἐκδόσεις των) ἄνευ κριτικοῦ ὑπομνήματος ἢ μετὰ βραχυτάτου τοιούτου, ἀλλ' ἄνευ τυπογραφικῶν σφαλμάτων, μὲ μακρὰς κατατοπιστικὰς εἰσαγωγὰς, ἀξιόπιστους μεταφράσεις καὶ καλὰ σχόλια· καὶ πρὸς αὐτὰ καὶ ὄχι πρὸς νέας πλήρεις κριτικὰς ἐκδόσεις πρέπει νὰ στρέφωμεν τὴν προσοχήν μας. Διότι ἄλλωστε — καὶ πρέπει νὰ εἴμεθα εἰλικρινεῖς καὶ νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν — διὰ π λ ή ρ η σειρὰν νέων κριτικῶν ἐκδόσεων τῶν κλασσικῶν Ἑλλήνων συγγραφέων δὲν ἔχομεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰς ἀπαιτουμένας φιλολογικὰς δυνάμεις εἰς τὴν διάθεσίν μας, οὔτε θὰ τὰς ἔχομεν εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον, εἶναι δὲ ἀμφίβολον ἐὰν ὑπάρχουν καὶ εἰς τὸν κόσμον ὀλόκληρον σήμερον.

Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ κλασσικά, τὰ μεσαιωνικά μας κείμενα, δὲν ἔχουν ἀκόμη ἰκανῶς ἀποκατασταθῆ, οὔτε καὶ ὅλα κριτικῶς ἐκδοθῆ. Ἐκεῖ χρειάζομεθα νέας κριτικὰς ἐκδόσεις, ἄνευ τῶν ὁποίων οὔτε λεξικὸν ἀξιόπιστον οὔτε γραμματικὴ τῶν μεσαιωνικῶν Ἑλληνικῶν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν, καὶ δι' αὐτὰ — διὰ μερικὰ τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν — εἶναι εὐκολώτερον νὰ ἀνεύρωμεν τοὺς καταλλήλους Ἑλληνας ἐκδότας.

Παραλλήλως ὅμως, μὲ τὴν συμμετοχὴν τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κλασσικοῦ φιλολόγου εἰς τὸ ἔργον τῆς Ἑλληνικῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἀκαδημίας, καὶ ὅλα τὰ ἄλλα δυνατὰ μέσα πρέπει νὰ χρησιμοποιηθοῦν, διὰ νὰ πλησιάσῃ τὸ ἔθνος τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς : βιβλιοκρισίαι, ἐργασίαι εἰς σοβαρὰ νεοελληνικὰ περιοδικά, βιβλία πρὸς ἐνημέρωσιν τοῦ διδασκάλου, ὑποδείξεις διὰ τὰς παραστάσεις τῶν ἀρχαίων δραμάτων, ἀκόμη καὶ ἄρθρα εἰς σοβαρὰς ἐφημερίδας. Τὸ πρῶγμα δὲν εἶναι εὐχερές, ἀλλ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ καθιστᾷ καὶ περισσότερον ἐλκυστικόν.

Ἄς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὸ κύριον θέμα τῆς σημερινῆς μας ὁμιλίας, τὸ ἥρωικόν ἰδανικόν εἰς τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη. Ὅπως γνωρίζετε, τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη κινοῦνται εἰς δύο πεδία, εἰς τὸν κόσμον τῶν θεῶν καὶ τὸν κόσμον τῶν ἀνθρώπων. Ὁ ἥρωικὸς Ὀμηρικὸς κόσμος τῶν ἀνθρώπων εἶναι βεβαίως ἐξιδανικευμένος καὶ τοποθετημένος εἰς ἀόριστον ποιητικὸν καὶ ὄχι ἱστορικὸν παρελθόν, ὅπου ὁ ἀκροατὴς ἢ ὁ ἀναγνώστης εὐκολώτερον δύναται νὰ δεχθῆ καὶ τὰ πολλὰ θαυμάσια τὰ ὁποῖα παρονσιάζονται ἐκεῖ. Διότι οἱ πολεμισταὶ του εἶναι ὅλοι, ὅπως ἐνθυμεῖσθε, γιγαντόσωμοι, ὠραῖοι καὶ ἄφοβοι, αἱ γυναῖκες του «λενκώλενοι», «καλλίσφρυοι» καὶ «εὐζωνοί», τὰ ὄπλα, τὰ ἄρματα, τὰ σκεύη, τὰ ἀνάκτορα μοναδικῆς λαμπρότητος, ὁ χρυσός, τὸ ἀσήμι, τὸ ἐλεφαντοστοῦν ἀφθονοῦν καὶ οἱ θεοὶ πολλάκις ἐπεμβαίνουν αὐτοπροσώπως, διὰ νὰ ὑποστηρίξουν τοὺς ἀγαπητοὺς των θνητοὺς, πολλοὶ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ ἀπόγονοι θεῶν. Δὲν ὑπάρχει ἐκεῖ τίποτε τὸ ταπεινόν, τὸ εὐτελὲς ἢ τὸ ἀπρεπές, καθὼς καὶ τίποτε τὸ ὑπερφυσικόν ἢ τὸ ἀδύνατον, τὰ ὁποῖα πάντοτε καταστρέφουν τὴν εἰκόνα

τοῦ ιδεώδους. Τὸ ὑπερφυσικὸν περιορίζεται εἰς τὸν κόσμον τῶν θεῶν, ὅπου βεβαίως καὶ εὐκολότερον γίνεται δεκτόν.

Κέντρον καὶ ψυχὴ τοῦ Ὀμηρικοῦ τούτου κόσμου, ὁ ὁποῖος, ὡς γνωστόν, ἐν πολλοῖς ἀντικατοπτρίζει καὶ τὸν Μυκηναϊκὸν βίον καὶ πολιτισμόν, εἶναι τὸ ἐπικὸν ἥρωικὸν ἰδανικόν, τὸ ὁποῖον προσδίδει τὴν μοναδικὴν ἐκείνην δύναμιν καὶ ἀνάσιν εἰς τὴν Ὀμηρικὴν ποίησιν. Διὰ τὰ τὸ συλλάβωμεν ἐναργῶς, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν κάπως πλησιέστερον τοὺς τρεῖς κεντρικοὺς ἥρωας τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν, τὸν Ἀχιλλέα, τὸν Ἔκτορα καὶ τὸν Ὀδυσσεά, καθὼς καὶ ὠρισμένας χαρακτηριστικὰς σκηνάς, ὅπου ἄλλαι ἥρωικαὶ μορφαὶ πρωταγωνιστοῦν.

Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὸν Ἀχιλλέα τῆς Ἰλιάδος — διότι ὅπισθεν τῆς μνημειώδους Ἰλιάδος μας ὑπάρχει μιὰ μακρὰ παράδοσις αἰῶνων προφορικῆς ἐπικῆς ποιήσεως —, πρέπει πρῶτον νὰ ἐξετάσωμεν διὰ βραχέων τὴν παλαιοτάτην ἀριστοκρατικὴν ἀρετὴν, τὴν ριζωμένην εἰς τὴν ἀνδρείαν κατὰ τὴν μάχην, ἣ ὁποία εἶναι καὶ ἡ κορπὴ τοῦ Ὀμηρικοῦ ἥρωικοῦ ἰδανικοῦ.

αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπέροχον ἔμμεναι ἄλλον,

ὁ γνωστός στίχος 208 τοῦ Ζ τῆς Ἰλιάδος συνοψίζει κάλλιστα τὴν οὐσίαν τῆς παλαιοτάτης ἐκείνης πολεμικῆς ἀρετῆς, ἣ ὁποία σὺν τῷ χρόνῳ ἠδρύνθη, ὥστε νὰ περιλάβῃ καὶ ἄλλας πολὺ πλέον ἐξειλιγμένας ἐννοίας.

Μὲ τὴν πρῶμον ἥρωικὴν ἀρετὴν συνδέεται στενώτατα ἡ ἔννοια τῆς τιμῆς, τὴν ὁποίαν δικαιούται νὰ ἀξιῶνῃ ἀπὸ τοὺς συνανθρώπους του ὁ ἥρωικὸς πολεμιστής, καί, ἐὰν διστάσῃ νὰ τοῦ τὴν ἐπιδείξῃ, τὴν ἐπιβάλλει. Ἄλλωστε καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Ὀμηρικοὶ θεοί, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἔχουν τὴν δύναμιν, ἀξιῶνουν τὸν σεβασμὸν καὶ τιμωροῦν ὅσους δὲν τοὺς τιμοῦν.

Ὅσον σπουδαιότερος ὁ ἐπικὸς πολεμιστής, τόσον βαθυτέρα καὶ ἡ δίψα του νὰ τιμηθῇ, διότι ἡ τιμὴ καὶ ὁ ἐπιδεικνύμενος θαυμασμὸς διὰ τὰ κατορθώματά του δὲν φανερόνουν μόνον εἰς τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἴδιον τὸν ἥρωα τί πράγματι ἀξίζει, ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης λέγει «ἔτι δὲ εἰκόασι τὴν τιμὴν διώκειν, ἵνα πιστεύωσιν ἑαυτοὺς ἀγαθοὺς εἶναι» (Ἠθικὰ Νικομάχεια Α 3109ῶ Β 26). Μόνον ἀργότερον, μετὰ τὴν πάροδον αἰῶνων καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, ἐστήριξεν ὁ ἄνθρωπος τὸν αὐτοσεβασμὸν εἰς τὸν ἐσωτερικὸν τοῦ κόσμου, εἰς προσωπικὴν κλίμακα ἀξιών, καὶ ὅχι εἰς ἐξωτερικὰ κριτήρια, εἰς τὸν ἔπαινον ἢ τὸν φόγον τῶν ἄλλων.

Διὰ τὸν Ὀμηρικὸν ὅμως πολεμιστὴν ὁ ἔπαινος καὶ ὁ φόγος ἔχουν ἀκόμη πρωταρχικὴν σημασίαν, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἥρωικὴ ἀρετὴ του θὰ ἐπιζήσῃ καὶ μετὰ θάνατον

εἰς τὴν ἀνάμνησιν τῶν κατορθωμάτων του, θὰ ἐπιζήσῃ εἰς τὴν ὑστεροφημίαν τοῦ ἥρωος, ὃ ἔπαινος εἶναι καὶ ὁ μόνος τρόπος διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀθανασίαν.

Τὴν τραγικὴν λοιπὸν σύγκρουσιν τοῦ Ἀχιλλέως μὲ τὸν Ἀγαμέμνονα εἰς τὴν Ἰλιάδα, ἣ ὁποία τόσας

ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαφεν

πρέπει νὰ τὴν ἴδωμεν ὡς ἔκφρασιν τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς ἀπολύτως σύμφωνον μὲ τὸν πρόϊμον ἐκεῖνον ἀριστοκρατικὸν πολεμικὸν κώδικα· μῆρις ἀχαλίνωτος ἥρωος τοῦ μεγέθους τοῦ Ἀχιλλέως κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὃ ὁποῖος ἐτόλμησε δημοσίᾳ νὰ τὸν ἀτιμάσῃ ἀφαιρῶν τὸ «γέρας» του, τὴν Βρισηίδα, ἔστω καὶ ἂν ἐκεῖνος ἦτο ὁ βασιλεὺς τῶν πολυχρόσων Μυκητῶν καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ὅλης ἐκστρατείας κατὰ τῆς Τροίας.

Ἄλλ' ὃ Ἀχιλλεὺς τῆς Ἰλιάδος εἶναι ἡρωικὸς τύπος πλέον ἐξειλιγμένος ἀπὸ τὸν μονολιθικὸν ἄγριον ἥρωα τῶν πρώτων ἡρωικῶν χρόνων, τὸν ἥρωα τῆς μήϊος. Τὸ ἰδανικὸν τοῦ πολεμιστοῦ σὺν τῷ χρόνῳ ἔγινε πλατύτερον, δὲν περιορίσθη μόνον εἰς τὸν ἄνδρα τῆς δράσεως, ἀλλὰ περιέλαβε καὶ τὸν ἱκανὸν εἰς τοὺς λόγους.

μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι προηκτῆρα τε ἔργων

λέγει ὁ στίχος 443 τοῦ I τῆς Ἰλιάδος ἦτο τὸ ἰδανικὸν τοῦ Πηλέως διὰ τὸν υἱὸν του, χάριν τούτου εἶχεν ἀναθέσει εἰς τὸν γέροντα Φοῖνικα τὴν ἀνατροφὴν τοῦ Ἀχιλλέως. Τὸ νεώτερον τοῦτο ἡρωικὸν ἰδανικὸν δὲν προϋποθέτει μόνον τὴν συζήτησιν εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τὴν βουλήν τοῦ στρατοπέδου, ἀλλὰ καὶ τὴν μεταμυκηναϊκὴν πόλις-κράτος, ὅπου τὸ χάρισμα τοῦ λόγου εἰς τὰς πολιτικὰς καὶ τὰς δικανικὰς διαμάχας ἦτο ὄπλον ἰσάξιον μὲ τὸ δόρυ ἢ τὸ ξίφος εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης.

Ὅμως καὶ ὁ πλέον ἐξειλιγμένος αὐτὸς τύπος τοῦ Ἀχιλλέως τοῦ I τῆς Ἰλιάδος ἀρνεῖται τὰ πλουσιώτατα προσφερόμενα δῶρα, διὰ τῶν ὁποίων ἤλπιζον οἱ Ἀχαιοὶ νὰ τὸν πείσουν νὰ λησμονήσῃ τὴν μήϊν του καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν μάχην. Θέλει πάντοτε νὰ πληρωθῇ μὲ τὸ ἴδιον νόμισμα, μὲ τὴν ἀτιμίαν τοῦ Ἀγαμέμνονος διὰ τὴν ἀτιμίαν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὑπέστη, ἄλλη θεραπεία τοῦ κακοῦ δὲν ὑπάρχει. «Ὁφθαλμὸς ἀντ' ὀφθαλμοῦ» ἐπομένως εἶναι ἀκόμη ὁ ἐπικρατῶν νόμος, διότι ὄπισθεν καὶ τοῦ νέου τούτου τύπου τοῦ πολεμιστοῦ ἴσταιται πάντοτε ἡ σκιὰ τοῦ ἀνελέου προΐμου ἐπικοῦ ἥρωος, ὃ ὁποῖος οὐδέποτε συγχωρεῖ. Τὸ ἴδιον ἀνεξιλέωτον πνεῦμα βλέπομεν καὶ εἰς τὸν Αἴαντα, ὃ ὁποῖος παρεφρόνησε, ὅταν τὰ ὄπλα τοῦ φονευθέντος Ἀχιλλέως ἐδόθησαν εἰς τὸν Ὀδυσσεά καὶ ὄχι εἰς αὐτόν, καὶ ἀκόμη καὶ εἰς τὸν Ἄδην εἰς τὸ λ 564 κέ. τῆς Ὀδυσσεΐας δὲν ἀπευθύνει τὸν λόγον πρὸς τὸν Ὀδυσσεά, ἀλλ' ἀπομακρύνεται χολωμένος

εἰς Ἐρεβος νεκῶν κατατεθνηώτων.

Ὁ Ἀχιλλεύς ὅμως, ὅπως γνωρίζετε, κάμπτεται τελικῶς καὶ ἐπανερχεται εἰς τὴν μάχην. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον τὸν ὠδήγησε, τὸν ἠγάγκασε νὰ ἀλλάξῃ γνώμην καὶ νὰ πολεμήσῃ καὶ πάλιν, δὲν ἦτο βεβαίως τὸ αἶσθημα ὅτι ὁ Ἀγαμέμνων καὶ οἱ Ἀχαιοὶ τοῦ ἐτιμωρήθησαν ἀρκετὰ διὰ τὴν προσβολὴν τὴν ὁποῖαν ὑπέστη, οὔτε διότι παρ-
σύρθη ἀπὸ τὰ προσφερθέντα βασιλικὰ δῶρα — ἂν καὶ βραδύτερον τὰ δέχεται καὶ αὐτὰ — ἀλλὰ ὁ θάνατος τοῦ Πατρόκλου, τοῦ φιλτάτου τοῦ ἐταίρου καὶ μέλους τοῦ οἴκου τοῦ Πηλέως.

Καὶ ὁ ἄκαμπτος Ἀχιλλεύς, διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὸν φόνον τοῦ ἐταίρου του, ἐπανερχεται ματιώδης εἰς τὴν μάχην καὶ θυσιάζει χάριν τοῦ Πατρόκλου τὰ δύο σημαντικώ-
τερα πράγματα διὰ τὸν Ὀμηρικὸν ἥρωα, τὴν τιμὴν καὶ τὴν ζωὴν του· διότι οὔτε ἰκανὴν ἰκανοποίησιν διὰ τὴν προσβολὴν τὴν ὁποῖαν ὑπέστη ἔχει λάβει, καὶ γνωρίζει — ἢ Θεὸς τὸν εἶχε κατ' ἐπανάληψιν προειδοποιήσῃ — ὅτι ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἔκτορος πρόκειται καὶ αὐτὸς νὰ φονευθῇ.

Ἡ σκοτεινὴ, ἐγωιστικὴ λοιπὸν μῆνις τοῦ Ἀχιλλέως — ἢ ὁποῖα ἐπέφερε καὶ τὸν θάνατον τοῦ φιλτάτου Πατρόκλου — ὑποχωρεῖ πρὸ τοῦ εὐγενεστέρου συναι-
σθήματος τῆς ἐκδικήσεως τοῦ θανάτου φίλου προσώπου. Παρουσιάζεται λοιπὸν ἀπὸ τὸ Ρ τῆς Ἰλιάδος καὶ ἐξῆς μία νέα, εὐγενεστέρα πλευρὰ τῆς προσωπικότητος τοῦ Ἀχιλλέως, μία ἀκόμη πλέον ἐξειλιγμένη μορφή τοῦ ἐπικού πολεμιστοῦ τοῦ ἰκανοῦ πρὸς αὐτοθυσίαν, τοῦ μὴ πλήρως ἐγωκεντρικοῦ, ὅσον βία καὶ ἀχαλίνωτα καὶ ἂν εἶναι τὰ ἄλλα συναισθήματα, τὰ ὁποῖα τὴν συνοδεύουν.

Τέλος καὶ τὸ ἄγριον τοῦτο πάθος τῆς τυφλῆς ἐκδικήσεως δίδει τόπον εἰς τὸ ἐυγενέστατον τῶν συναισθημάτων, τὸν ἔ λ ε ο ν, ὅταν εἰς τὸ Ω τῆς Ἰλιάδος ὁ γι-
γαντώσωμος «πόδας ὠκὺς» Ἀχιλλεύς βλέπῃ τὸν γέροντα πατέρα Πριάμον νὰ κνίε-
ται πρὸ τῶν ποδῶν του καὶ νὰ φιλᾷ τὸ χέρι, τὸ ὅποιον ἐσκότωσε τόσους ἀπὸ τοῦς υἱοῦς του. Καὶ ὁ νέος καὶ ἀπροσδοκῆτως αὐτὸς συμπονετικὸς Ἀχιλλεύς παραδίδει τὸ σῶμα τοῦ μισητοῦ Ἔκτορος πρὸς ταφὴν εἰς σκηνὴν ἀσυγκρίτου τραγικοῦ μεγα-
λείου, ἀνάλογον τῆς ὁποίας δὲν ἔχομεν εἰς καμμίαν φιλολογίαν τοῦ κόσμου. Ὅπισθεν ὅμως καὶ τοῦ τελευταίου τούτου συμπονετικοῦ Ἀχιλλέως ἴσταται πάντοτε ἡ σκιά τοῦ σκληροῦ, ἀνελέου πολεμιστοῦ τῶν πρώιμων ἥρωικῶν χρόνων, τοῦ πολεμιστοῦ τῆς μῆνις τοῦ Ἀχιλλέως, ἄνευ τοῦ ὁποίου ἡ Ἰλιάς δὲν θὰ ἔφθανε ποτὲ εἰς τὸ ἀσύγκρι-
τον ποιητικὸν τῆς ὕψος.

Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι ἐκ παραλλήλου ἢ σκηνῆς αὕτη τῶν λύτρων τοῦ Ἔκτορος δεικνύει ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔπος δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν περιγραφὴν καὶ τὸν θαυμασμόν τοῦ ὀρμητικοῦ ἥρωισμοῦ τῆς νεότητος. Εἶναι καὶ ὁ ὕμνος τοῦ τραγικοῦ ἥρωισμοῦ τῶν γηρατειῶν, τοῦ ἥρωισμοῦ τοῦ γέροντος Πριάμου, ὁ ὁποῖος ἦλθε μόνος εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ ἀγρίου Ἀχιλλέως, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ταφὴν τοῦ σώ-

ματος τοῦ υἱοῦ του. Διότι ἐκεῖ ὁ γέρος πατέρας μὲ τὰ ἀδύναμα χέρια καὶ πόδια παρουσιάζεται δυνατώτερος ὄλων τῶν ρωμαλέων πολεμιστῶν τῆς Τροίας, οἱ ὅποιοι δὲν θὰ ἦσαν ποτὲ ἱκανοὶ νὰ σώσουν τὸ σῶμα τοῦ Ἑκτορος ἀπὸ τοῦ νὰ ριφθῇ

κυσὶν οἰωνοῖσί τε πᾶσι.

Ἡ μοναδικὴ αὐτῆ σκηρῆ, τὴν ὁποῖαν φωτίζει ἓνα παράδοξον αἶσθημα τραγικῆς γαλήνης καὶ ἱκανοποιήσεως, δικαίως ἔχει ἀποκληθῆ καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ ἀνθρωπισμοῦ.

Εἰς τὸ πρόσωπον λοιπὸν τοῦ Ἀχιλλέως τῆς Ἰλιάδος παρουσιάζονται διάφοροι πτυχαὶ τοῦ ἐπικοῦ ἥρωικοῦ ἰδανικοῦ, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν εἶναι ὅλαι δημιουργήματα οὔτε μιᾶς ἱστορικῆς περιόδου οὔτε ἐνὸς ποιητοῦ, καὶ οὔτε πάντοτε συμβιβάζονται μεταξὺ των. Ὁ ἄτεγκτος Ἀχιλλεὺς τῆς μῆμιος τοῦ Α τῆς Ἰλιάδος δυσκόλως συμβιβάζεται μὲ τὸν συμπονετικὸν τῶν Ἑκτορος λύτρων τοῦ Ω. Αἱ διάφοροι αὐτὰ πλευραὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ Ἀχιλλέως πρέπει νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς ὑπολείμματα τῶν φάσεων, διὰ τῶν ὁποίων ἐπέρασε τὸ ἥρωικὸν ἰδανικὸν κατὰ τοὺς αἰῶνας τοὺς πρὸ τῆς δημιουργίας τῆς μνημειώδους μας Ἰλιάδος, καὶ αἱ ὁποῖαι κατὰ καιροὺς εἰσῆλθον εἰς τὴν μακρὰν προομηρικὴν προφορικὴν ἐπικὴν παράδοσιν καὶ τέλος συνερράφησαν εἰς τὸ ἀποκορύφωμά της τὴν Ἰλιάδα. Καὶ θὰ πρέπει ἴσως νὰ συμφωνήσωμεν μὲ τὴν γνώμην τῶν κριτικῶν τῶν λεγόντων ὅτι, ἂν ὁ ἀρχαιότατος ἐκεῖνος ποιητὴς τῆς προομηρικῆς μῆμιος τοῦ Ἀχιλλέως ἤκουε τὴν Ἰλιάδα, ὅπως τὴν ἔχομεν σήμερον, πιθανῶς θὰ τὴν ἐνόμιζεν ἔργον μὴ ἥρωικόν, ἴσως δὲ καὶ μαλθακόν. Διότι, συμφώνως πρὸς τὸν ἥρωικόν του κώδικα, ὑπεράνω κάθε μορφῆς φιλίας ἢ ἐλέου θὰ ἔπρεπε νὰ ἴσταται ἡ ἐγωιστικὴ τιμὴ καὶ ἡ ἀρετὴ τοῦ μεγάλου πολεμιστοῦ, τὴν ὁποῖαν ἐθνύσιασεν ὁ Ἀχιλλεὺς χάριν ἄλλων μὴ ἥρωικῶν ἰδανικῶν.

Εἶναι λοιπὸν κατὰ κάποιον τρόπον καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς τῆς Ἰλιάδος μία σύνθετος προσωπικότης, ἓνα ἀμάλαμα, οὕτως εἰπεῖν, ἀνάλογον πρὸς τὰς πολλὰς συνθέτους περιγραφὰς ἀντικειμένων, τὰς ὁποίας εὐρίσκομεν εἰς τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη. Ἐκεῖ, ὡς γνωστόν, ἔχουν ἐνωθῆ στοιχεῖα μὲ χρονικὴν ἀπόστασιν μεγάλην, καὶ μιᾶς ἀκόμη χιλιετηρίδος, εἰς κοῤῥα τὸ ὁποῖον δὲν διαλύεται. Εἰς τὰ αὐτὰ ὅπλα, ἐνδύματα, ἀνάκτορα, μάχας, κύπελλα κλπ. εὐρίσκομεν πολλάκις στοιχεῖα ἀναφερόμενα ἄλλα εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἄλλα εἰς τὴν Γεωμετρικὴν ἢ καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς Ἀνατολιζούσης περιόδου, στοιχεῖα τὰ ὁποῖα οὐδέποτε συνυῆξαν περιγράφονται δηλαδὴ ἀντικείμενα σύνθετα, τὰ ὁποῖα οὐδέποτε ὑπῆρξαν εἰς τὴν πραγματικότητα, ὡς τὰ παρουσιάζει τὸ ἔπος. Καὶ τοῦτο, ὡς γνωστόν, ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπικὴν τεχνικὴν τῶν λογοτύπων, τῶν τυποποιημένων περιγραφῶν καὶ ἐκφράσεων, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων ἀρχαιότερα στοιχεῖα ἐξηκολούθησαν χρησιμοποιοῦμενα ὑπὸ μεταγενεστέρων

αιοιδῶν καὶ συνεχῶς ἐνεσωματοῦντο ἐντὸς νεωτέρων ἀφηγηματικῶν ἐπικῶν στρωμάτων.

Καὶ ἴσως ἐδῶ θὰ ἔπρεπε νὰ λεχθοῦν ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν λογοτύπων χάριν τῶν μὴ εἰδικότερον ἀσχοληθέντων μὲ τὴν ἐπικὴν ἀφηγηματικὴν τεχνικὴν. Ἡ θεωρία τῶν λογοτύπων εἰς τὰ Ὅμηρικὰ ἔπη κατ' οὐσίαν ὀφείλεται εἰς τὸν Ἀμερικανὸν κλασσικὸν φιλόλογον *Milman Parry*, ὁ ὁποῖος ἔκαμε τὰς μεταπτυχιακὰς του σπουδὰς εἰς τὴν Γαλλίαν ὀλίγον πρὸ τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου· δυστυχῶς ἀπέθανε πολὺν νέος καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἠδυνήθη νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἔρευναν, τὴν ὁποίαν τὸσον λαμπρῶς εἶχεν ἀρχίσει.

Ὁ *Parry* προέβαλε τὴν γνώμην ὅτι ἡ εἰδικὴ ἀφηγηματικὴ τεχνικὴ τῶν Ὅμηρικῶν ἐπῶν μὲ τὴν συνεχῆ ἐπανάληψιν τῶν ἰδίων διακοσμητικῶν ἐπιθέτων, μὲ τὰς συχνὰ ἐπαναλαμβανομένας τυποποιημένας φράσεις (τοὺς λογοτύπους) καὶ τὰς ἐπαναλαμβανομένας περιγραφὰς ὠρισμένων σκηνῶν (ἄφιξιν πλοίου, δύσιν ἡλίου, παρασκευὴν γεύματος κλπ.) σκοπὸν εἶχε νὰ βοηθήσῃ τὸν ἀοιδόν, καθὼς αὐτοσχεδίαζε κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τῶν ποιημάτων του.

Προχωρῶν, ὁ *Parry* ἔδειξεν ὅτι δι' ἕκαστον ἐκ τῶν 37 κυρίων προσώπων εἰς τὰ δύο Ὅμηρικὰ ἔπη ὑπάρχει παρακαταθήκη τυποποιημένων φράσεων τοῦ αὐτοῦ ἀκριβῶς μετρικοῦ μήκους, ἐκτεινομένων ἀπὸ τῆς τομῆς τοῦ στίχου μέχρι τοῦ τέλους του· καὶ ἀκόμη ὅτι μία καὶ μόνον τοιαύτη φράσις ὑπάρχει δι' ἕκαστον πρόσωπον συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς λεγομένης «ἐπικῆς οἰκονομίας». Τοῦτο, ὑπεστήριξεν ὁ *Parry*, ἐβοήθει τὸν ποιητὴν νὰ ἀποφύγῃ κάθε ἀθέλητον διακοπὴν εἰς τὴν ἀπαγγελίαν τῶν ποιημάτων του. Διότι, ἐὰν ἐφθανεν εἰς τὴν τομὴν τοῦ στίχου, δὲν εἶχε παρὰ νὰ ἐκλέξῃ ἀπὸ τὴν ἐπικὴν παρακαταθήκην του τὴν κατάλληλον φράσιν διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὸ νόημα καὶ τὸν στίχον του.

Πέραν τούτου ὁ *Parry* ἔδωσε καὶ μίαν ἀρνητικὴν ἀπόδειξιν, δεικνύων ὅτι ἀνάλογον σύστημα ἐπιθέτων καὶ τυποποιημένων φράσεων ἐξηρητημένων ἀπὸ τὸ μέτρον δὲν παρουσιάζεται ποτὲ εἰς τοὺς ἐπικοὺς ποιητάς, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀπαγγέλλουν, ἀλλὰ γράφουν τὰ ἔργα των, ὅπως π.χ. τὸν Ἀπολλώνιον Ῥόδιον ἢ τὸν Βιργίλιον. Ἐδειξεν ἐπίσης ὅτι παρομοία τεχνικὴ ἔχει ἀναπτύχθῃ καὶ εἰς τὴν προφορικὴν ποίησιν διαφόρων ἄλλων λαῶν, Ἀνατολικῶν ἀλλὰ καὶ Εὐρωπαϊκῶν, ὅπως τῶν Νοτιοσλαύων.

Ἡ μεγάλη συμβολὴ τοῦ *Parry* εἰς τὸ ἐπίμαχον Ὅμηρικὸν ζήτημα δὲν εἶναι ὅτι θεωρεῖ τὰ Ὅμηρικὰ ποιήματα προφορικὰς συνθέσεις. Τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν τὴν εἶχεν ἤδη προβάλει ὁ *Robert Wood* εἰς τὰ 1767 καὶ διὰ τὴν ἀρχικὴν μορφήν τῶν ἐπῶν ὁ *Friedrich August Wolf*. Ἡ συμβολὴ του εἶναι ὅτι τὸ ἀπέδειξε, καὶ ὅτι

εἶναι ἀδύνατον πλέον νὰ ἀρηθῆῖ κανεῖς τὴν διαπίστωση ταύτην· καὶ ὅλοι οἱ μεγάλοι κλασσικοὶ φιλόλογοι τὴν ἔχουν σήμερον δεχθῆῖ. Εἰς τὴν τεχνικὴν λοιπὸν αὐτὴν ὀφείλεται καὶ ἡ ἐπιβίωσις ἀπὸ γενεῆς εἰς γενεάν τόσων παλαιῶν στοιχείων, περιλαμβανομένων εἰς τοὺς λογοτύπους τῆς ἐπικῆς παρακαταθήκης, οἱ ὅποιοι προσετίθεντο εἰς τὰ δημιουργήματα τῶν νεωτέρων αἰοιδῶν.

Ἄλλὰ ὁ ἐπικὸς ἥρωϊς διὰ νὰ εἶναι πράγματι μεγάλος πρέπει νὰ νικήσῃ, καὶ νὰ νικήσῃ εἰς μονομαχίαν, σπουδαιότατον ἀντίπαλον. Καὶ ὁ φοβερώτερος ἀντίπαλος τοῦ Ἀχιλλέως ἦτο ὁ κορυθαίολος Ἔκτωρ. Ὁ Ἔκτωρ ὅμως εἶναι πλασμένος συμφῶνως πρὸς ἄλλο, διαφορητικὸν ἰδανικόν. Εἶναι βεβαίως καὶ αὐτὸς δεινὸς καὶ ἀφοβὸς πολεμιστής, ἀλλ' ἀντιπροσωπεύει καὶ τὸ νεώτερον ἰδεῶδες τοῦ ἥρωϊσμοῦ, τὸ συνδεδεμένον μὲ τὸ καθῆκον τοῦ πολίτου πρὸς τὴν πατρίδα καὶ πρὸς τὴν οἰκογένειαν. Ὅπως ἔχει παρατηρηθῆῖ, καὶ ἐδῶ βλέπομεν πάλιν τὴν μεταμυκηναϊκὴν ἄνοδον τῆς πόλεως-κράτους εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ τὴν πρωταρχικὴν θέσιν τὴν ὁποῖαν ἔρχεται νὰ καταλάβῃ εἰς τὴν ζωὴν τῶν Ἑλλήνων ὁ στενωτέρως οἰκογενειακὸς κύκλος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ εὐρύτερον γένος.

Ἀναμφιβόλως καὶ ὁ Ἔκτωρ ἔχει ἀρκετὰ πολὺ πρωτόγονα στοιχεῖα. Θέλει π.χ. νὰ ἀνασκολοπίσῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ Πατρόκλου καὶ ἀγωνίζεται διὰ νὰ ρίψῃ τὸ σῶμά του εἰς τοὺς σκύλους καὶ τὰ ὄρνεα. Ἀλλὰ παραλλήλως ἐμφανίζεται καὶ ὡς μία συγκινητικὴ μορφή οἰκογενειάρχου καὶ πολίτου, ὅταν ἀποχαιρετῆ τὴν γυναῖκά του καὶ παίξῃ στοργικὰ μὲ τὸ παιδί του, ὅταν δεικνύῃ βαθὴν σεβασμὸν πρὸς τὴν μητέρα του καὶ μεγάλην εὐγένειαν πρὸς τὴν Ἑλένην. Ὅλα συντελοῦν, ὥστε νὰ συμπαθῆσωμεν βαθύτατα τὸν Ἔκτορα, τὸν ὁποῖον προβάλλει τὸ ἔπος μὲ τὸ κάλλος καὶ τὴν θλίψιν τοῦ καταδικασμένου εὐγενοῦς υἱοῦ καὶ συζύγου, πατρὸς καὶ πατριώτου.

Ἐπερᾶνω ὅμως ὄλων ἴσταται ὁ ὑπερασπιστὴς τῆς Τροίας, ὁ διαπνεόμενος ἀπὸ τὸ παλαιὸν γνήσιον πνεῦμα τοῦ ἥρωϊκοῦ πολεμιστοῦ. Διότι εἰς τὰ τόσον ἀπλᾶ καὶ φυσικὰ ἐκεῖνα λόγια του κατὰ τὴν θαυμαστὴν σκηρὴν τοῦ ἀποχωρισμοῦ του ἀπὸ τὴν Ἀνδρομάχην (Ζ 441 κ.ἐξ.) ἠχεῖ κάτι περισσότερον ἀπὸ τὴν θλίψιν τοῦ πατέρα καὶ τοῦ συζύγου, κάτι περισσότερον ἀπὸ τὴν θλίψιν πὸν πιέζει ὀλόκληρον τὴν Τροίαν. Εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ ἥρωϊκοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἀντικρύζει τὴν Μοῖραν του τὴν στιγμὴν πὸν θ' ἀξιοποιήσῃ ὀλόκληρον τὴν ζωὴν του, τοῦ μαχητοῦ ὁ ὁποῖος θὰ μετατρέψῃ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ θνητοῦ εἰς δόξαν, ἀρπάζων ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Θανάτου τὴν νίκην του.

Ἄλλὰ καὶ τὸ τέλος τοῦ Ἔκτορος σημαίνει καὶ τὸ τέλος τῆς πατρίδος του, καὶ τοῦτο καθιστᾶ τὴν Ἰλιάδα πραγματικὴν Ἰλιάδα καὶ ὄχι ἀπλῆν Ἀχιλλεΐδα ἢ ἕνα μακρὸν ἔπος ὑμνοῦν τὰ κατορθώματα πολλῶν ἡρώων.

Ὁ κορυθαίολος Ἔκτωρ εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν πατριώτης τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν,

καὶ ὑπὲρ πάντα ἄλλον στίχον τὸ πνεῦμά του συνοψίζει ὁ περίφημος *M 243*, τὸν ὁποῖον ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Πολυδάμαντα :

Εἷς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης,

στίχος πὸν ἀντηχεῖ διὰ μέσον τῶν αἰώνων τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

Πόσον διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν Ἀχιλλεῦα καὶ τὸν Ἔκτορα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους μεγάλους ἥρωας τῆς Ἰλιάδος — τὸν Αἴαντα, τὸν Διομήδη, τὸν Μενέλαον καὶ λοιποὺς — εἶναι ὁ Ὀδυσσεὺς τῆς Ὀδυσσεείας, ὁ ἥρωας τοῦ ἔπους πὸν πλησιάζει πρὸς τὸ μυθιστόρημα. Εἶναι βεβαίως πάντοτε ριζωμένον καὶ τὸ ἔπος τοῦτο εἰς τὸν ἥρωικόν κόσμον τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ πλουσίως ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ παραμυθιοῦ καὶ τῶν θαλασσίων περιπετειῶν.

Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ Ὀδυσσεῶς τὸ δίδει εὐθὺς ἀμέσως ὁ πρῶτος στίχος τῆς Ὀδυσσεείας :

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον . . .

Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν εὐστροφίαν ἢ μεγίστην ἀρετὴν τοῦ Ὀδυσσεῶς εἶναι ἡ φρόνησις. Βεβαίως εἰς τὸν Ὀδυσσεῦα τῆς Ὀδυσσεείας ἐπιζῆ ὁ πολεμιστὴς τῆς Τροίας. Πῶς ἄλλως θὰ ἐνίκα τοὺς ἀθλητὰς τῶν Φαίακων ἢ θὰ ἐξόντωνε τοὺς μνηστήρας τῆς Πηνελόπης; Τὰ δείγματα ὁμως αὐτὰ τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς σωματικῆς του ρώμης δὲν ἐξάπτουν τὴν φαντασίαν τόσον, ὅσον ἡ θαυμαστίη του ἐφευρετικότης. Εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος διαφεύγει ἀπὸ κάθε ἀδιέξοδον, ὁ ὁποῖος γνωρίζει νὰ προσποιῆται, ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν δύναμιν νὰ περιμένη τὴν κατάλληλον στιγμήν, ὁ κάτοχος τοῦ εὐστροφίου καὶ πειστικοῦ λόγου. Ὅταν ἀφήγῃ τὴν Καλυψώ, γνωρίζει πῶς νὰ τὴν ἀφοπλίσῃ μὲ λόγους πειστικούς, ὅταν ἐμφανίζεται πρὸ τῆς Ναυσικῆς «σμερδαλέος», «κεκαμωμένος ἄλμη», γνωρίζει πῶς νὰ τὴν κολακεύσῃ. Μὲ τὴν νοημοσύνην του νικᾷ τὴν ἀγριότητα τῶν Κυκλώπων, ἡ φρόνησις καὶ ἡ ἐφευρετικότης του δὲν τὸν ἐγκαταλείπουν ποτέ. Εἶναι ἀντιπροσωπευτικὴ μορφή μιᾶς πλευρᾶς ὀλοκλήρου τῆς φυλῆς μας : ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀλκιβιάδης, ὁ Θηραμένης, ἀλλὰ καὶ ὁ *Graeculus* τοῦ Ἰουβενάλιον καὶ ὁ Μιχαὴλ Ψελλός, ἀκόμη καὶ ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος εἶναι ἀπόγονοί του.

Καὶ ὁμως, ἐπειδὴ ἡ Ἀθηναῖα τὸν ἀκολουθεῖ εἰς κάθε του βῆμα, εἴτε μὲ τὴν μορφήν θεᾶς, εἴτε μὲ τὴν μορφήν γνωστοῦ θνητοῦ, τὸ ἥρωικόν του μεγαλεῖον κάπως μειοῦται, διότι μειοῦται καὶ ἡ ἔντασις τοῦ ἐνδιαφέροντος, ὅταν προστάτης θεὸς ἐδρίσκειται πάντοτε εἰς τὸ πλευρὸν ἀγωνιζομένου ἥρωος. Τὰ κατορθώματα τοῦ

ἽΟδυσσεως γίνονται πράγματι συναρπαστικά εἰς τὰς θαλασσίας του περιπετείας, ὅπου ἡ ἸΑθηνᾶ δὲν παρουσιάζεται.

ἽΟ Ἀχιλλεύς, ὁ ἼΕκτωρ καὶ ὁ ἽΟδυσεὺς εἶναι βεβαίως οἱ κυριώτεροι ἡρωικοὶ τύποι τῶν ἽΟμηρικῶν ἐπῶν, ἀλλὰ ἐναργεστάτην ἔκφρασιν τοῦ ἡρωικοῦ ἰδανικοῦ εὐρίσκομεν καὶ εἰς τοὺς γνωστοὺς λόγους τοῦ Σαρπηδόνοσ πρὸς τὸν Γλαῦκον εἰς τὸ Μ 322 κ.ἔξ. τῆς ἽΟλιάδοσ :

ὦ πέπον, εἰ μὲν γὰρ πόλεμον περὶ τόνδε φυγόντε
αἰεὶ δὴ μέλλοιμεν ἀγήρω τ' ἀθανάτω τε
ἔσσεσθ', οὔτε κεν αὐτὸς ἐνὶ πρώτοισι μαχοίμην
οὔτε κε σὲ στέλλοιμι μάχην ἐς κυδιάνειραν
νῦν δ' ἔμπης γὰρ κῆρες ἐφρεστᾶσιν θανάτοιο
μυρίαί, ἅσ οὔκ ἔστι φυγεῖν βροτὸν οὐδ' ὑπαλύξαι,
ἴομεν, ἡέ τω εὐχος ὀρέξομεν, ἡέ τις ἡμῖν.

(Φίλε μου, ἂν ἦταν δυνατὸν νὰ ξεφύγωμε ἀπὸ τὸν πόλεμο τοῦτο καὶ νὰ ζήσωμε ἀγέραστοι καὶ ἀθάνατοι γιὰ πάντα, οὔτε καὶ ἐγὼ θὰ πολεμοῦσα ἀνάμεσα στοὺς πρώτους, οὔτε καὶ σένα θὰ ἴσπρωχνα νὰ μπῆς στὴ μάχη, πὸν στοὺς ἂνδρες δόξα χαρίζει. Τώρα ὅμως στέκουν πάνω μας ἀναρίθμητες οἱ Μοῖρες τοῦ θανάτου, πὸν κανένας θνητὸς δὲν μπορεῖ νὰ ξεφύγη. ἽΕμπρὸς λοιπὸν, ἅσ δοῦμε ἂν θὰ δοξάσωμε κάποιον ἄλλον, ἢ ἂν ἄλλοσ κανεὶσ θὰ δώση τὴ δόξα σ' ἐμαῖσ).

ἽΕφ' ὅσον καὶ ὁ μεγαλύτεροσ ἦρωσ δὲν εἶναι ἀθάνατοσ, ἀλλὰ μυρίαί αἱ «κῆρες» τοῦ θανάτου παραστέκονται, τὸ «εὐχος», ἡ δόξα, τὸ ἡρωικὸν κατόρθωμα, εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐπιδιώξη ὁ ἂνθρωποσ, διότι δι' αὐτοῦ θὰ νικήση τὸν θάνατον.

Καὶ τὴν τραγικὴν ἀδυναμίαν τοῦ θνητοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἡρωικοῦ κατορθώματοσ ὑπογραμμίζει τὸ ἔποσ ρίπτον πάντοτε τὴν σκιὰν ἐπερχομένησ καταστροφῆσ ἐπὶ κάθε θριάμβου. ἽΑκόμη καὶ ὅταν ὁ ἽΑχιλλεύς φονεύη τὸν ἽΕκτορα, οἱ τελευταῖοι λόγοι τοῦ ἀποθνήσκοντοσ ἦρωοσ προμηνύουν τὸν θάνατον τοῦ θριαμβέοντοσ νικητοῦ (X 358 κ.ἔξ.)

φράζεο νῦν, μή τοί τι θεῶν μήνιμα γένωμαι
ἡματι τῷ ὅτε κέν σε Πάρισ καὶ Φοῖβοσ ἽΑπόλλων
ἔσθλὸν ἐόντ' ὀλέσωσιν ἐνὶ Σκαιῆσι πύλῃσιν.

(Πρόσεξε μὴν οἱ θεοὶ θυμώσων τὴ μέρα πὸν καὶ σένα, ὅσο καὶ ἂν εἶσαι γενναῖοσ, ὁ Πάρισ καὶ ὁ Φοῖβοσ ἽΑπόλλων θὰ σὲ σκοτώσων δίπλα στίσ Πύλεσ τίσ Σκαιέσ).

Εἶναι πρόπον ὅμως νὰ τονισθῆ ὅτι ἡ Ὀμηρικὴ ποιήσις δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὰς μεγάλας ἥρωικὰς μορφάς. Παρουσιάζει καὶ διάφορα δευτερεύοντα ἢ καὶ ἀσήμαντα ἀκόμη πρόσωπα, ὅπως τὸν Ἄξυλον, τὸν Δρῆσον, τὸν Μέγην, τὴν Θεανὸ ἢ τὸν Ἰκμάλιον, οὔτε ποτὲ δεικνύει περιφρόνησιν πρὸς τὸν κοινὸν ἄνθρωπον, διότι στερεῖται ἥρωικῶν στοιχείων. Καὶ ἐνῶ οἱ μῦθοι καὶ αἱ τυποποιημέναι ἐκφράσεις, οἱ λογότυποι, τὴν συνδέουν μὲ τὸ ἥρωικὸν παρελθόν, μὲ τὰς ἀναδρομὰς εἰς τοὺς κοινὸς θνητοὺς καὶ μὲ τὰς λαμπρὰς τῆς παρομοιώσεις, κατορθώνει ἡ Ὀμηρικὴ ποιήσις νὰ ἀγκαλιάσῃ καὶ τὴν σύγχρονόν της ζωὴν. Καὶ εἶναι ὄντως πλουσιώτατα τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη εἰς λαμπρὰς παρομοιώσεις. Ἐκεῖ παρουσιάζουν τὰς ἀλλαγὰς τῶν ἐποχῶν, τὴν διαύγειαν τοῦ νυκτερινοῦ οὐρανοῦ, ὅταν λάμπουν τὰ ἄστρα, τὰ σύννεφα πρὸς κολοῦν καὶ φεύγουν, τὴν πανσέληνον καὶ τὸν Σείριον, τὰς καταγίδας, τοὺς ὀρηκτικὸς χειμῶρους τῶν βουνῶν, τὰ καιόμεναδάση, τὸν καπνὸν ἀναθρόσκοντα ἀπὸ πόλιν ἐκπορθομένην ἢ τὰς συνεχεῖς ἐναλλαγὰς τῆς θαλάσσης. Μὲ τὴν αὐτὴν δύναμιν μᾶς δίδουν καὶ σκηνὰς ἀπὸ τὴν ζωὴν τῶν ἀγρίων ζώων, κάπρους καὶ λέοντας ἐπιτιθεμένους, ἰέρακας ἐπιπίπτοντας ἐπὶ τῆς λείας των, τὴν πληγωμένην ἔλαφον εἰς τὸ ἔλεος τῶν σκύλων. Καὶ ἀκόμη σκηνὰς τῆς καθημερινῆς ζωῆς, τὴν μητέρα πρὸς ἀπομακρύνει τὰς μνίας ἀπὸ τὸ παιδί της, τὴν γυναῖκα πρὸς βιάφει χαλινὸν κόκκινον, τοὺς ἄνδρας θερίζοντας, τὸ ἀγόρι πρὸς κτίζει κάστρα εἰς τὴν ἄμμον, τοὺς ξυλοκόπους πρὸς πελεκοῦν τὸν κορμὸν δένδρον διὰ νὰ κατασκευάσουν πλοῖον κλπ.

Κάθε μία ἀπὸ τὰς παρομοιώσεις αὐτὰς — καὶ δὲν ἀνέφερα παρὰ μόνον μικρὰν ἐπιλογὴν — ἔχει τὸν λυρισμὸν της· καὶ αἱ εἰκόνας τῆς ἀπλῆς καθημερινῆς ζωῆς φανερώνουν μὲ τρόπον ἔμμεσον, ἀλλ' ἄκρως ἔντονον, ὅτι ἡ ἥρωικὴ πολεμικὴ δόξα δὲν εἶναι τὸ πᾶν καὶ ὅτι πολλάκις ἡ πραγματικὴ της ἀξία καταφαίνεται μόνον, ὅταν συγκριθῆ μὲ κάτι τὸ ταπεινότερον καὶ οἰκειότερον.

Ἄλλ' αἱ ἥρωικαὶ μορφαὶ εἶναι βεβαίως ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας κατ' ἐξοχὴν προβάλλει ἡ Ὀμηρικὴ ποιήσις, καὶ αὐταὶ ἀποτελοῦν μίαν λαμπρὰν πινακοθήκην ἀνθρωπίνων τύπων, τοὺς ὁποίους ἐθαύμασεν ὀλόκληρος ἡ ἀνθρωπότης καὶ τοὺς ὁποίους ἐπὶ αἰῶνας προέβαλλεν ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία ὡς παραδείγματα, ὡς πρότυπα καὶ ὁδηγοὺς εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν.

Καὶ πράγματι, κυραὶ καὶ κύριοι, τὸ Ὀμηρικὸν ἥρωικὸν ἰδανικόν, τὸ ὁποῖον θέτει τὰ ιδεώδη τοῦ ἀνθρώπου ὑπεράνω τῆς ζωῆς του, τῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν εἰς ἄκρον στέργει καὶ τιμᾷ — καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ βασικὴ διαφορὰ μὲ τὸ ἰδανικὸν τοῦ Χριστιανοῦ μάρτυρος, ὁ ὁποῖος δὲν τιμᾷ τὴν πρὸ τοῦ θανάτου ζωὴν — εἶναι τὸ ραχοκόκκαλον τῆς Ἑλληνικῆς παραδόσεως. Ἄνευ τοῦ Ὀμήρου, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ὑπῆρξεν ὡς γνωστὸν γιγαντιαία, οὔτε ἡ Ἑλληνικὴ φιλολογία, ἀλλ' οὐδ' ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία, ἀρχαία, μεσαιωνικὴ καὶ νεωτέρα θὰ ἦσαν

οίαι εἶναι. Τὸ «μολὼν λαβὲ» τοῦ Λεωνίδου, τὸ ὑπέροχον τραγικὸν τέλος τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, τὸ «καλύτερα μᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ» τοῦ Ῥήγα καὶ τὸ «Ὅχι» τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ἐκεῖ ἔχουν τὰς ρίζας των, εἰς τὸ Ὀμηρικὸν ἥρωικὸν ἀντίκρισμα τῆς Μοίρας, τὸ ὅποῖον τονίζω, τὰ μάλιστα τιμᾶ τὴν ζωὴν καί, ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὴν τιμᾶ, εἶναι πρόθυμον νὰ τὴν θυσιάσῃ χάριν τῶν ἰδανικῶν της.

Ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας ἴσως κανὲν παράδειγμα δὲν φανερῶνει σαφέστερον ὅτι προϋπόθεσις τῆς ἥρωικῆς θυσίας εἶναι ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ζωὴν ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ Ἀριστοδήμου, τοῦ μόνου Σπαρτιάτου ἐκ τῶν Τριακοσίων τοῦ Λεωνίδου, ὁ ὁποῖος δὲν ἐφρονεῦθη εἰς τὴν μάχην τῶν Θερμοπυλῶν.

Πάσχων, ὡς μᾶς λέγει ὁ Ἡρόδοτος, ἐξ ὀξυτάτης ὀφθαλμίας δὲν ἠδυνήθη νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν μάχην καὶ διεσώθη· ἀλλὰ, ὅταν ἐπανήλθεν εἰς τὴν Σπάρτην, μέχρι τοῦ θανάτου του οὐδεὶς τοῦ ἀπηθύνη τὸν λόγον. Καί, ὅταν μετὰ δύο ἔτη ἔπεσαν εἰς τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐζήτησε νὰ λάβῃ μέρος, καὶ ὅπου κατὰ γενικὴν ὁμολογίαν ἐπολέμησε γενναίτερον παντὸς ἄλλου, οἱ Σπαρτιάται δὲν τὸν ἔθαψαν εἰς τὸ κοινὸν ἤρῶον τῶν πεσόντων, διότι εἶπον «ἦθελε ν' ἀποθάνῃ», καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὁ θάνατός του δὲν ἦτο ἥρωικός.

Ξένα καὶ ἀνθελληνικά ὅλα τὰ ἠττοπαθῆ ἐκείνων ποῦ δὲν ἔχουν κανὲν ἰδανικὸν εἰς τὴν ζωὴν των καὶ «θεωροῦν τὴν ὑπαρξὴ τους παιχίδι χωρὶς οὐσία», διὰ ν' ἀναφερθῶ εἰς τὴν γνωστὴν φράσιν τοῦ Καρυωτάκη.

Καὶ εἶναι ἀνάγκη σήμερον ὑπὲρ ποτε ἄλλοτε νὰ τονώσωμεν τὴν κεντρικὴν κλασσικὴν μας παράδοσιν, ὅχι μόνον διότι ἀντικρίζομεν πάλιν γείτονας ἀρπακτικούς, ἀλλὰ καὶ διότι εὐρισκόμεθα εἰς ἱστορικὴν περίοδον, ὅπου τὰ παραδεδομένα κοινωνικά καὶ πολιτικά πλαίσια ἔχουν κλονισθῆ, καθὼς καὶ αἱ ἠθικαὶ ἀρχαί, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου εἶχον ἐπιβάλει ἓν εἶδος ἠθικῆς ἐνότητος εἰς τὸν Δυτικὸν κόσμον. Ἄς μὴ ἀπατώμεθα. Ἀντικρίζομεν καὶ τὸν ἀπὸ Βορρᾶ καὶ Ἀνατολῶν Ἱστορικὸν Ὑλισμὸν, μὲ τὰς διαφοροὺς του παραλλαγάς, ἀλλὰ καὶ ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν μηδενισμὸν εἰς τὴν Δύσιν, ὁ ὁποῖος ἤρχισεν ὡς σύγχρονον φαινόμενον ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ ἀπεκορυφώθη εἰς τοὺς χρόνους μας μὲ τὸν φιλοσοφικὸν ὑπαρξισμὸν, τὸν ὁποῖον κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ μεταπολέμου ἐξεπροσώπησεν ὁ Σάρτρ καὶ ἡ ἀκολουθία του καὶ τὸν διεδέχθησαν οἱ ἐρμηνευταὶ τοῦ παραλόγου, ὅπως οἱ θεατρικοὶ συγγραφεῖς Μπαϊκετ, Ἰονέσκο καὶ Πίντερ, τοῦ παραλόγου τῆς ζωῆς, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἤδη ἐρμηνεύσει καὶ θέσει ὡς «κατάστασιν ἀνθρωπίνην» ὁ Kierkegaard, ὁ γνωστός Δανὸς φιλόσοφος, ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπος τῆς ἀγωνίας καὶ τοῦ ἄγχους.

Τὰ ξένα αὐτὰ ἀποκνήματα σκοτεινῶν οὐρανῶν εἶναι ἀντικρως ἀντίθετα πρὸς τὴν ἀδιάπτωτον φωτεινὴν Ἑλληνικὴν παράδοσιν, τῆς ὁποίας πηγὴ καὶ ρίζα εἶναι τὸ Ὀμηρικὸν ἥρωικὸν ἰδανικόν· οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχουν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν γῆν :

Ἡ γῆ μας γῆ τῶν ἄφθαρτων
 ἀερικῶν καὶ εἰδώλων,
 πασίχαρος καὶ ὑπέρτατος
 θεὸς μας εἶν' ὁ Ἀπόλλων.

Στὰ ἐντάφια λευκὰ σάβανα
 γυρτὸς ὁ Ἐσταυρωμένος
 εἶν' ὁλόμορφος Ἄδωνις
 ροδοπεριχυμένος.

Ἡ ἀρχαία ψυχὴ ζῆ μέσα μας
 ἀθέλητα κρυμμένη·
 ὁ Μέγας Πᾶν δὲν πέθανεν,
 ὄχι· ὁ Πᾶν δὲν πεθαίνει !